

Nadgrobnni spomenici sa nestale nekropole u okviru petničke crkve

---

Analitički, hronološki i ornamentalno su analizirani nadgrobnni spomenici sa nekropole petničke crkve, uzidani u pomoćni objekat koji se nalazio u dvorištu Istraživačke stanice Petnica. U istraživanju je trebalo utvrditi identitet i poreklo pokojnika kojima su spomenici podignuti i opisati ornamente pronađene na spomenicima. Analizom je utvrđeno da čitava serija spomenika potiče iz XIX veka. Najmlađi spomenik, sudeći po očuvanom epitafu, datuje se u 1882. godinu, što potvrđuje informaciju, dobijenu iz crkvenih spisa, da je sahranjivanje na nekropoli prekinuto 1884. godine. Na fragmentima spomenika konstatovani su epitafi i ornamenti na kojima je uočena interesantna pojava da su neki od njih bojeni crvenom i plavom bojom. Prisutni su razni ornamenti: krstovi (kao najzastupljeniji), bordure, stilizovane predstave Sunca, uvojeci, trouglovi i krugovi, koji su upotrebljavani u formiranju magijski moćnih predstava prisutnih na nadgrobnim spomenicima. Na epitafima je zabeleženo da su na nekropoli sahranjivani pokojnici poreklom iz okolnih sela, ali ni na jednom fragmentu ne postoji ime sela Petnica, što nas navodi na zaključak da se u to vreme ovaj toponim verovatno vezivao isključivo za prostor oko današnje crkve i Petničke pećine, koja se nalazi u njenoj neposrednoj blizini.

Uvod

Selo Petnica, nadomak Valjeva, jedno je od mnogobrojnih naselja razbijenog tipa karakterističnog za ovaj deo Srbije. U njemu se nalazi crkva (ranije manastir), koja je činila duhovno središte okolnih sela i zaselaka. Manastir se prvi put

pominje 1488. godine u spisima đaka Nikole. Godine 1788. manastir je razrušen od strane Turaka (Arsić 2000: 206), a obnovljen je u obliku crkve, koja je takođe sve do prve polovine devetnaestog veka bivala spaljivana i rušena, a potom obnavljana. Današnji oblik crkva je poprimila tek 1864. godine (Arsić 2000: 205). Tačna godina početka sahranjivanja se ne zna, međutim, iz crkvenih spisa saznajemo da 1884. godine prestaje sahranjivanje na crkvenom groblju (2000: 201).

U neposrednoj blizini same crkve u prvoj polovini XIX veka biva osnovana seoska škola. Za potrebe seoskog učitelja meštani su 1936. godine sazidali pomoćni objekat (Slika 1), za čiju izgradnju su upotrebljeni nadgrobnni spomenici iz porte petničke crkve (Arsić 2000: 201). Da bi se što bolje uklopili u dimenzije zidova objekta spomenici su lomljeni, dok je ostatak upotrebljen za nasipanje puta do same škole (Arsić 2000: 201).

Cilj i problem. Cilj rada je analitička, hronološka i ornamentalna analiza fragmenata nadgrobnih spomenika uzidanih u pomoćni objekat, kao i analiza informacija dobijenih sa sačuvanih epitafa. Problem u radu bio je nedostatak detaljnih istorijskih informacija o samoj nekropoli, kao i nepostojanje obrađenih sličnih serija u bližoj okolini. Radni problemi ogledali su se u lošoj očuvanosti spomenika usled čega su mnogi ornamenti i natpisi potpuno nejasni.

Metod. Serija nadgrobnih spomenika analitički je obrađena uz pomoć posebno urađenog kartona kojim su, pored opštih, prikupljeni i podaci o mestu i izgledu ornamenta, kao i podaci o epitafu. U daljoj

---

Ilija Ivanović (1991), Golubac, Dimitrija Tucovića br. 3, učenik 2. razreda srednje škole u Velikom Gradištu

Đorđe Đurđević (1991), Novi Sad, Maksima Gorkog br. 57, učenik 2. razreda gimnazije „Jovan Jovanović Zmaj“, Novi Sad

MENTOR: Vladimir Pecikoza, diplomirani arheolog, ISP

Slika 1.
Pomoćni objekat pre rušenja
(foto: Nataša Marković)

Figure 1.
Auxiliary building before ruining
(photo: Nataša Marković)

analizi korišćeni su antropogeografski rezultati istraživanja Ljubomira Pavlovića na području Kolubare i Podgorine.

Rezultati

Obrađena serija broji 384 fragmenta nadgrobnih spomenika. Prema vrsti materijala izrađeni su od krečnjaka (377 primeraka) i peščara (7 primeraka). Na spomenicima od krečnjaka uočava se razlika u obradi površine: spomenici sa uglačanom površinom zastupljeni su u 222, a neuglačani u 155 primeraka. Spomenici od peščara su loše očuvani, te na njima nema celih ornamenata i epitafa, postoje samo njihovi obrisi, što je posledica trošnosti ovog materijala. Nadgrobnih spomenika u ovoj seriji većinom su pravougaone forme sa zaobljenim vrhom, a manjim delom su u potpunosti pravougaoni.

Usled fragmentisanosti, nije bilo moguće utvrditi tačne dimenzije nadgrobnih spomenika, sem u slučajevima u kojima su bili sačuvani gotovo celi (svega 3). Ako se uzme u obzir način njihove fragmentacije, koja je u većini slučajeva vršena poprečno, može se konstatovati da je spomenik zadržavao originalnu širinu i debljinu ali ne i originalnu visinu. Dimenzije fragmenata u ovoj seriji kreću se u maksimalnim rasponima: širine od 2.5 do 56 cm, debljine od 3 do 34 cm i visine od 5 do 102 cm. Većina ima dimenzije približne proseku koje iznose 30×20×13 cm.

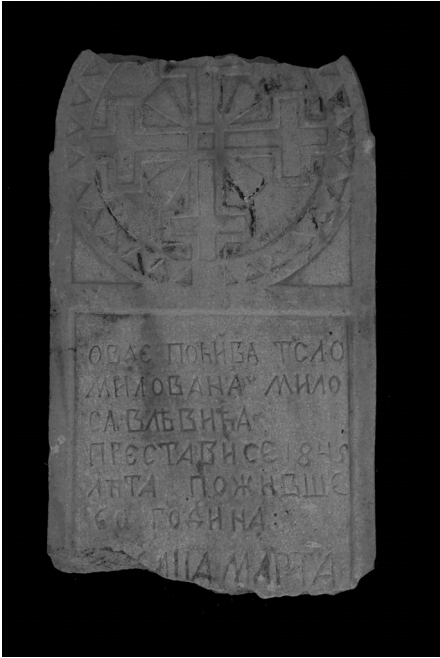
Na skoro polovini, tačnije 181 pronađenom fragmentu, konstatovani su ornamenti. Oni su uklesivani u plitkom reljefu, što je zastupljeno na

Slika 2. Jedan od najmlađih spomenika iz 1878. godine
(foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 2. One of the youngest gravestones from 1878
(photo: Vladimir Pecikoza)

svim primercima sa ornamentom. Konstatovano je 99 polovičnih i 82 cela ornamenta. Zastupljeni motivi nalaze se u većini slučajeva na prednjoj strani, kod jednog fragmenta na zadnjoj, a kod tri i

Slika 3.
Spomenik podignut Milovanu Milosavljeviću
(foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 3.
Milovan Milosavljević's gravestone
(photo: Vladimir Pecikoza)

Slika 4.
Jedan od najočuvanijih spomenika – prednja strana (foto:
Vladimir Pecikoza)

Figure 4.
One of the most preserved gravestones – front side
(photo: Vladimir Pecikoza)

na bočnoj strani. Najčešće, ornament se nalaze u gornjem delu spomenika, odmah iznad epitafa.

Od ornamentalnih motiva imamo zastupljene različite vrste krstova, bordura i stilizovanih predstava Sunca, uvojaka, trouglova i krugova. Krstovi su najbrojniji i prisutni su u 6 osnovnih vrsta. Konstatovani su na 139 primeraka, međutim, usled fragmentacije spomenika, bilo ih je moguće determinisati samo na 95. Na pronađenim nalazima, zastupljeni su sledeći krstovi: grčki kao najzastupljeniji, javlja se u čak 97 primeraka, potom latinski (6), krst Sv. Andrije (4), vizantijski (1) i templarski (1). Na 9 fragmenta konstatovani su i motivi latica, koje se mogu protumačiti kao stilizovane predstave krsta.

Osim uklesanih ornamenta, konstatovano je 107 primeraka na kojima je uklesan epitaf. Usled fragmentacije epitaf je u svojoj originalnoj veličini sačuvan samo na 6, a delimično očuvan na 101 nalazu. Epitafi se uglavnom nalaze na prednjoj

strani, ali su konstatovani i na zadnjoj (1 primerak) i bočnim stranama (2 primerka). Epitaf se po pravilu nalazi ispod ornamenta (sem ako se nalazi na bočnoj ili zadnjoj strani), oivičen je bordurom, i ispisan ćirilčnim pismom. Sadrži podatke o pokojniku, u većini slučajeva godinu smrti i rođenja.

Epitafi su pisani slavjanoserpskim pravopisom, tj. predvukovskom ćirilicom (я, ъ, ї, ...) sa ponekim elementima vukovskog pravopisa (ћ, у...). Sporadično se javlja i srpskoslovenski pravopis (na starijim spomenicima), a na mlađim nalazima konstatovani su epitafi ispisan reformisanim vukovim pismom.

Specifično za ovu seriju je da su na čak 41 fragmentu konstatovani tragovi bojenja. Za bojenje su korišćeni pigmenti dve boje: crvene i plave. Na epitafima plavi pigment je manje zastupljen od crvenog, konstatovan je na 12 fragmenta, a crveni

Slika 5. Jedan od najočuvanijih spomenika – zadnja strana (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 5. One of the most preserved gravestones – rear side (photo: Vladimir Pecikoza)

na 17, što važi i za ornamente, gde se crveni može videti na 14 fragmenata, a plavi na 8. Na dva primerka pronađeni su tragovi oba pigmenta.

Diskusija

Tačna godina početka sahranjivanja na crkvenom groblju nije poznata, ali iz dobijenih rezultata, sudeći po epitafu, najstariji spomenik datira iz 1827. godine. U crkvenim spisima pominje se da sahranjivanje prestaje 1884. godine (Arsić 2000: 201), što se približno poklapa sa nalazima, među kojima je najmlađi spomenik iz 1882. godine. Prema tome, ova serija se može datovati u XIX vek, i iz tog konteksta posmatrati. Međutim, sahranjivanje na crkvenom groblju nije prestalo odjednom, već se pokojnici iz sela Paune, Žabari i Beloševac polako počinju sahranjivati po lokalnim seoskim grobljima u godinama pre 1884, ali isto tako, na samom crkvenom groblju se i posle 1884. godine nastavlja sahranjivanje. Međutim, većina pokojnika iz Bujačića i Petnice, od

1884. godine sahranjuje se na novom, zajedničkom groblju ova dva sela.

Sam verski objekat prvi put se pominje 1488. godine, i to kao manastir, kada je o njemu napisao knjigu izvesni đak Nikola (Šćepanović 1997: 20). Naredni podatak pominje da su Turci 1788. godine spalili manastir (Arsić 2000: 206). Do obnavljanja dolazi 1798. godine i crkva biva sagrađena od drveća, a potom i spaljena 1814. godine. Četiri godine kasnije tadašnji pop Alimpije Samouković gradi crkvu od kamena (Arsić 2000: 206). Od 1818. godine u istoriji crkve zapaža se miran period, tokom koga je 1864. godine potpuno obnovljena već postojeća stara crkva u crkvu kakva će ostati do današnjih dana (Arsić 2000: 205).

Nedaleko od crkve, 1818. godine, meštani okolnih sela, na crkvenom imanju, završavaju sa zidanjem škole i iste godine ona počinje sa radom. Predavači u njoj su bili kaluđeri iz Petničke crkve. U narednom periodu, škola je više puta rušena i obnavljana (Šćepanović 1997: 21). Za potrebe seoskog učitelja, meštani okolnih sela 1936. god. zidaju objekat u čijoj izgradnji koriste nadgrobnne spomenike sa obližnje nekropole. Razlog za to nije poznat, ali prema rečima sveštenika Ljubomira Milovanovića, tadašnje rukovodstvo crkve i države se dogovorilo, da sanira i preore tada već zapušteno groblje. To je i učinjeno, a spomenici su upotrebljeni za izgradnju štale (Arsić 2000: 201), i nasipanje puta do škole. Na starom groblju ostala su 33 cela spomenika identičnih osobina sa fragmentima u analiziranoj seriji.

U ono vreme, kao i danas, petnička crkva bila je duhovni, društveni i obrazovni centar okolnog područja. Uopšte prvi žitelji koji su se naselili tu, sagradili su domove neposredno pored crkve. To je bila porodica Despić, koja se doselila u ove krajeve iz oblasti Pive u Hercegovini. Prvobitno su bili nastanjeni na brdu, koje je po njima potom i nazvano Despića brdo, da bi se ubrzo nastanili bliže crkvi i pećini (Pavlović 1938: 201). Popis stanovništva iz 1735. godine pominje samo da se u selu Petnjica nalaze 24 doma, dok onaj iz 1874. godine kaže da se u selu nalazi 16 domova sa 114 stanovnika. Popis koji je izvršen 1884. godine, kaže da se u selu nalazilo 19 domova sa 124 stanovnika, dok onaj iz 1900. godine, pokazuje da se u selu nalazilo 29 domova, sa 152 stanovnika (Pavlović 1938: 201). Dakle, ako se uzmu ti podaci u obzir, kao i to da od XVII veka u selu postoji kontinuitet življenja, može

se primetiti da u periodu od 1800. do 1900. godine prosečan broj ljudi u selu kretao oko 130 stanovnika.

Na epitafima pominju se samo pokojnici iz sela Beloševac, Bujačić, Klinci i Paune, ali ne i same Petnice. Jedini spomenik na kome je uklesano selo Petnica, nalazi se iza današnje crkve, koji potiče sa iste nekropole i ostao je kompletno sačuvan. Naime, radi se o supruzi sveštenika Hadži Vasilija, po imenu Ivana, koja je živela od 1811. godine do 1835. godine, a sahranjena je zajedno sa svojim tek rođenim sinom. Takođe je pronađeno da porodica Trivunović, iz koje je i pokojnica Jelka, koja je naseljena u područje neposredno pored reke Banje i same pećine, u periodu posle XVII veka, potiče iz sela Petnica. Ako se uzmu u obzir činjenice da je u periodu dok je groblje bilo u funkciji, u samom selu živelo u proseku 130 stanovnika, postavlja se pitanje da li su oni sahranjivani na istom groblju, i ako jesu, gde su ti nadgrobni belezi? Mogući odgovor na to pitanje jeste da se toponim Petnica vezuje samo za područje neposredno oko pećine i manastira. Na to ukazuje i činjenica da se porodica Trivunović naselila neposredno pored pećine i reke Banje, te ondašnji toponim ne obuhvata teritoriju današnjeg sela.

Što se tiče samih pokojnika, na 23 fragmenta, konstatovana su prezimena pokojnika, i za njih 19, utvrđeno je, što čitanjem sa epitafa, što pronalazeњem istoimenih porodica u okolini, tačno mesto gde su za života boravili. Tako se na epitafu pronalaze pokojnici iz Beloševca (5), Bujačića (5), Žabara (3), Klinaca (3), Pauna (3), dok za četiri pokojnika na epitafu ne postoje podaci odakle su. Iz Beloševca potiču pokojnici iz sledećih porodica: Pejić, četiri fragmenta sa imenima Nedeljko, Alimpije i Anđelija, kao i jedna osoba iz porodice Pejić za koje nam je nepoznato ime. Sudeći po antropološkim informacijama porodica Pejić je najstarija u Beloševcu (Pavlović 1907: 543) i osobe koje se pominju na spomenicima verovatno pripadaju ovoj familiji. Takođe je konstatovan i fragment sa imenom Sima Dragić. Što se tiče tog nadgrobnog spomenika, na njemu stoji da je poreklom iz Beloševca, međutim, porodica sa tim imenom ne postoji u tom selu, već samo prezime Dražić (Pavlović 1907: 543). Dražići su se doselili iz Rume oko 1830. god. (Pavlović 1907: 545), a pošto je Sima Dragić umro 1857. god. pretpostavljamo da se radi o čoveku iz te familije.

Što se tiče pokojnika iz sela Bujačić, pronađena su svega 2 fragmenta na kojim se spominju Živković Pavle, i Blagoje na čijem spomeniku nije ostao sačuvan deo sa prezimenom. Naknadnom analizom, i poređenjem sa porodicama iz knjige "Kolubara i Podgorina" Ljube Pavlovića, nađeno je da istoimene porodice kao i pokojnika Kosić Jelke, Kovačević Sime i Nikolić Lazara, takođe potiču iz sela Bujačić.

Iz sela Žabara su pokojnici: Vasiljević, dva fragmenta sa imenima Radomir i Jovan i Bajić, jedan fragment sa imenom Jovan. Za pokojnike iz porodice Vasiljević nije poznato da li su u srodstvu, međutim, u to vreme u Bujačiću žive Vasiljevići u dve kuće (Pavlović 1907: 669).

Po podacima sa epitafa iz sela Klinci su sledeći pokojnici: Jovičić, jedan fragment sa imenom Stamen, Dudić, jedan fragment sa nepoznatim imenom i Petrović, jedan fragment sa imenom Marko.

U poređivanjem sa literaturom, zaključili smo da su iz sela Paune sledeći pokojnici: Jeremić, tri fragmenta sa imenima Smiljana, Petar i Stanija. Po epitafu može se zaključiti da su ovi pokojnici u srodstvu, naime, konstatovano je da je Smiljana žena Andrije Jeremića, čiji se spomenik ne nalazi u ovoj seriji, Stanija njegova majka, a Petar brat.

Ni čitanjem sa epitafa, ni upoređivanjem sa porodicama koje su živle u to vreme, nije se moglo utvrditi odakle potiču sledeći pokojnici: Milić Ljubica, Milosavljević Milovan, Tamić Svetozar i Tanasević Đoka.

Zanimljivo je da se porodica Trivunović doselila u selo Petnica, neposredno pored pećine i reke Banje (Pavlović 1927: 24). Kako smo saznali, ona se doselila posle porodice Despić, koja se doselila krajem XVII veka (Pavlović 1907: 860). Kako na fragmentu nije sačuvana godina smrti pokojnice, i ako znamo da je većina spomenika iz XIX veka, možemo pretpostaviti da se radi o potomku te porodice.

U seriji, najmlađa osoba kojoj je podignut spomenik, imala je svega 2 godine, dok je nastarija imala 91 godinu. Od ukupno 36 spomenika na čijim epitafima možemo saznati koliko je dugo osoba živela, pronalazimo da je čak 15 spomenika podignuto deci koja su umrla pre ili u svojoj 18. godini. Po godinama rođenja i smrti, možemo pretpostaviti da je Milovan Milosavljević, koji je rođen 1785. godine bio savremenik, a možda i učesnik Prvog srpskog ustanka, na čijem je početku imao 19 godina, a verovatno i Drugog, kada je imao 30

godina (slika 3). Takođe možemo pretpostaviti da su Jova Vasiljević iz Žabara, koji je rođen 1796. godine i osoba rođena 1798. godine bili savremenici, a možda i učesnici Drugog srpskog ustanka, na čijem su početku imali 19 odnosno 17 godina.

Na skoro pola fragmenata pronađeni su ornamenti. Od motiva su zastupljene bordure, astralni motivi i krstovi. Bordure prisutne u ovoj seriji uklesane su plitkim reljefom u kamen i nisu samostalni motivi, već ograničavaju prostor na kome se nalaze drugi ornamenti ili epitafi. To je najčešće obična bordura, tj. linija koja nema dekorativnu već praktičnu ulogu. Od astralnih motiva na spomenicima su prisutni krugovi i sunčana kola. Krug se u seriji ne pojavljuje samostalno, već uvek oko krsta koji je upisan u njega. Sačinjen je od kružnice, isklesane plastično u odnosu na površinu spomenika. U narodnom verovanju, krug ima zaštitnu moć od zlih demona i veruje se da tamo gde se ovaj simbol nalazi prostor je zaštićen (Bojović 1995: 7). Sunčana kola u ovoj seriji spomenika najprisutnija su u obliku kruga sa trouglastim zarezima. Simbolizuju Sunce kao izvor života (Bojović 1995: 7), a na 4 fragmenta se pojavljuju u obliku kruga sa cik-cak linijama.

Krst je kao glavni hrišćanski simbol najprisutniji u ovoj seriji nadgrobnih spomenika. Na spomenicima u ovoj seriji konstatovane su predstave više oblika krstova, od najjednostavnijih do krstova razuđenih formi.

Najbrojniji su grčki krstovi (*crux immisa*) i njegove stilizovane predstave, koji imaju krakove jednake dužine (Zečević 2005: 7). On se nalazi u većini kombinacija zastupljenih u ovoj seriji. Drugi po zasupljenosti je latinski krst, čiji je donji krak produžen, dok su gornja tri jednake dužine (Bešlagić 1982: 179). Krst Sv. Andrije (*crux decussata*, jer je sličan rimskoj cifri H) je krst jednako dugačkih kosih krakova koji je korišćen u prvo vreme hrišćanstva za vreme progona hrišćana (Bešlagić 1982: 179). Takođe, u ovoj seriji spomenika zapaža se i rastući krst, stilizovani grčki krst čiji se vrhovi krakova dele na još jedan krst. Interesantna je i pojava latica, koje se mogu shvatiti kao stilizovane predstave krstova; dijagonalne su forme, i blagog elipsoidnog oblika.

Na spomenicima se pojavljuju i motivi koji imaju ulogu da stilski ulepšaju i dopune već postojeće (glavne) motive. To su postolja koja mogu biti pravougaona i polukružna, kao i uvojcima koji liče na one

sa jonskih kapitela (slike 4 i 5). Ovi motivi nemaju posebno značenje, već su samo stilski dodaci.

Motivi na nadgrobnim spomenicima u ovoj seriji retko se pojavljuju samostalno, već uglavnom u kombinaciji sa drugim motivima. Najčešća je kombinacija rastućeg sa dijagonalnim krstom. Konstatovan je na polukružnim i pravougaonim postoljima, okružen uvojcima i često ima Sunčano kolo oko sebe. Na spomenicima se može videti i kombinacija većeg sa manjim krstovima koja ima zanimljivu dekorativnu ulogu.

Tragovi bojenja plavom i crvenom bojom konstatovani su na 41 fragmenta. Oni su delimično očuvani i to na epitafu i ornamentima. Nadgrobnih spomenici se boje da bi slovo i ukrasi na spomenicima bili jasniji i lepši i da bi privukli pažnju prolaznika iz daljine (Bojović 1995: 9).

Zaključak

Na osnovu rezultata ovog istraživanja konstatovano je da fragmenti nadgrobnih spomenika iz ove serije potiču sa groblja Petničke crkve i da se cela serija može datovati u XIX vek. Po epitafu, najstariji spomenik potiče iz 1827. godine, a najmlađi iz 1882. godine što se poklapa sa podatkom da se sa sahranjivanjem na crkvenom groblju prestaje 1884. godine (Arsić 2000: 201).

Na fragmentima su prisutne razne vrste ornamentata, sa motivima bogatog stilske značenja. Ornamenti se najčešće javljaju u kombinacijama više stilskih motiva, a najprisutnija je kombinacija grčkog krsta sa opisanim krugom. Ornamentalne predstave na ovim fragmentima svedoče o razvijenoj simbolici i velikoj upotrebi stilske lepih predstava.

Spomenici iz ove serije podignuti su pokojnicima iz okolnih sela Bujačić, Beloševac, Klinci i Paune, dok na epitafu nije konstatovano ime sela Petnica, na osnovu čega se može pretpostaviti da u XIX veku nije postojalo selo Petnica, već se toponim vezuje za prostor između crkve i Petničke pećine. Međutim, ostaje otvoreno pitanje zašto su se meštani opredelili da 1936. godine upotrebe kao građevinski materijal nadgrobnih spomenika sa nekropole, imajući u vidu da najmlađi spomenik datira iz 1882. godine.

Zahvalnost. Zahvaljujemo se svešteniku Ljubomiru Milovanoviću na pruženim informacijama tokom istraživanja.

Literatura

- Arsić R., Milikić R. 2000. Srednjevekovni manastir u Petnici. U *Petničke sveske*, (ur. B. Savić). Valjevo: Istraživačka stanica Petnica, str. 197-207.
- Bešlagić Š. 1982. *Stećci-kultura i umjetnost*. Sarajevo: Veselin Masleša
- Bojović N. 1995. *Ornamentika na nadgrobnim spomenicima*. Čačak: Narodni muzej
- Erdeljan J. 1996. *Srednjevekovni nadgrobnji spomenici u oblasti Rasa*. Beograd: Arheološki institut Beograd, Muzej "Ras" Novi Pazar
- Zečević E. 2005. *Mramorje stećci zapadne Srbije*. Beograd: Srpsko arheološko društvo
- Pavlović Lj. 1907. *Kolubara i podgorina: antropografska pomatranja*. Valjevo: DNP napred
- Pavlović Lj. 1927. Crkva u Petnici. U *Glas Crkve*, 1-2. Šabac, str. 20-33
- Šćepanović, M. 1997. *Imenoslov valjevske Petnice*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Istraživačka stanica Petnica, IP Kolubara

---

Ilija Ivanović and Đorđe Đurđević

Gravestones from Lost Necropol near Petnica Church

Petnica church is the cultural and spiritual focus of nearby villages in the Valjevo region. From its Porte in 1936, 384 gravestones were taken for the construction of an object, for the needs of a local school teacher. Most of the gravestones were fragmented, while only few remained preserved. Material used for making those gravestones was mainly limestone, which was later polished.

Using a technique of chronological analysis, it was discovered that all gravestones were made in

the XIX century. The youngest gravestone was made in 1827 and the oldest in 1882. After 1884, burials in the Porte of Petnica church stopped, and it was transferred to a nearby plain between Petnica and the village of Bujačlč.

What is interesting is that in this series of gravestones, not even one belongs to a person that was from Petnica, but from the nearby villages Bujačlč, Beloševac, Paune and Klinici. The only gravestone on which the name of the village Petnica is present does not belong to our series. Also, Jelka Trivunović, whose gravestone was found, belongs to a family with the same name as a family for which we have information that they lived in the village Petnica (Pavlović 1907: 860). So, where are those gravestones? A possible answer to that question is that in the XIX century the village of Petnica did not exist, and that the name 'Petnica' related to the territory between Petnica church and Petnica cave.

On 47 percent of fragments in this series ornaments were found, which were represented in several categories. Crosses were the most frequent ornaments, especially the Greek and Latin cross. What is interesting is that motives were mainly found in combinations. One of the most present combination was made from a Greek cross with a circle around it.

Also, the interesting thing is that we spotted marks of colored red and blue pigment which were found inside the letters and ornaments. They were present on 41 gravestones.

Based on our research, we came to the conclusion that all of these gravestones came from the necropol from Petnica church and were made in the XIX century. Because of the nonexistence of the name of the village Petnica, we came to the conclusion that it did not exist in the XIX century. However, the answer to the question why gravestones were used for constructing this objects is still unknown.

